

Vi och våra andra

Om konstruktionen av *de andra* i svenska läromedel –
en diskursanalys av fem samhällskunskapsböcker för högstadiet

Abstract

The purpose of this study is to examine to what extent the senior level Swedish school can be viewed as supporting, or counteracting, a colonial discourse that legitimizes global and national injustices. The study is executed through a discourse analysis of five textbooks in social science for senior level Swedish schools. Using elements from Foucault and Edward Said a theoretical framework is constructed, in which a colonial discourse is perceived as structured around four clusters of ideas, namely (i) the use of dichotomies, (ii) the concept of progress and civilization, (iii) the construction of “we” as synonymous with (ii), and (iv) the construction of “the others” as the opposite of (ii) and, therefore, the opposite of “us”. The results show that a colonial discourse is still highly present in the textbooks, in that the texts are structured around dichotomies such as tradition/modernity and democracy/dictatorship. Sweden and the Western world are perceived as closely associated with democracy, freedom, and modernity, whereas “the others” of the world are being associated with e.g. poverty, conflict, tradition, and ignorance. “The others” within Sweden, i.e. people of foreign background in this case, are constructed as traditional, male oppressors, unemployed, criminal, and nondemocratic.

Keywords: postcolonial theory, colonial discourse, textbooks, social science, education

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	2
1.1	SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	2
1.2	DISKURSANALYS.....	2
1.3	MATERIAL.....	3
2	BAKGRUND	4
2.1	OM LÄROMEDEL.....	4
2.2	TIDIGARE FORSKNING.....	5
3	POSTKOLONIALA PERSPEKTIV	7
3.1	ÖVERBLICK.....	7
3.2	KOLONIAL DISKURS.....	8
3.2.1	<i>Foucault och diskurser</i>	8
3.2.2	<i>Orienten och Afrika - konstruktioner</i>	9
3.2.3	<i>Arvet från upplysningen</i>	10
3.2.4	<i>Språk och skillnad</i>	11
3.2.5	<i>Othring</i>	11
3.3	MONOKULTURALISM I DEN SVENSKA SKOLAN.....	12
4	ANALYS	13
4.1	KOLONIAL DISKURS.....	13
4.2	DIKOTOMIER.....	14
4.3	UTVECKLING OCH FRAMSTEG.....	14
4.3.1	<i>Teknikens under</i>	15
4.3.2	<i>Ekonomisk utveckling = konsumtion?</i>	17
4.3.3	<i>Utvecklad kultur</i>	17
4.4	UNDERBARA SVERIGE.....	18
4.4.1	<i>Demokrati, frihet och öppenhet</i>	19
4.4.2	<i>Ordning, säkerhet och trygghet</i>	21
4.4.3	<i>Räddaren i nöden</i>	22
4.5	..OCH DOM ANDRA.....	23
4.5.1	<i>Fattigdom</i>	23
4.5.2	<i>Sjukdomar</i>	25
4.5.3	<i>Fundamentalism</i>	26
4.6	VÅRA INVANDRARE.....	26
4.6.1	<i>Rasism och främlingsfientlighet</i>	27
4.6.2	<i>Invandrarproblem</i>	29
4.6.3	<i>Familj och tradition</i>	30
4.6.4	<i>"Kvinnan" som slagfält</i>	31
4.7	ANDRA ANDRA.....	33
5	SLUTDISKUSSION	35

1 Inledning

De flesta håller nog med om att jordens resurser är ojämnt fördelade. Stora delar av världens befolkning lider av svält, vattenbrist, sjukdomar, krig och miljöförstöring medan andra lever i överflöd. Jag frågar mig hur det kommer sig att vi i västvärlden kommer att acceptera sådana skriande orättvisor, trots att vi görs medvetna om dem varje dag genom t ex bilder i nyhetssändningar. På något sätt lär vi oss att tro att ojämlikheterna är oundvikliga och naturliga, så självklara att vi till slut inte ens tänker på dem.

Eftersom skolan är en av de viktigaste institutionerna under vår ungdomstid, en tid då jag gissar att mycket av vår världsbild formas, är jag intresserad av att undersöka på vilket sätt skolan, och närmare bestämt läromedlen, kan bidra till att forma vår världsuppfattning i denna fråga.

1.1 Syfte och frågeställningar

Min utgångspunkt ligger i den postkoloniala teorins antagande om västerländsk vetenskap och kunskapsproduktion som delaktig i, bidragande till och avgörande för kolonialismen och för fortsatt ojämlika maktrelationer mellan första och tredje världen, samt mellan invånare av olika bakgrund inom västvärlden. Syftet med denna studie är att undersöka i vilken mån svenska läromedel i samhällskunskap för högstadiet kan anses delta i, alternativt motverka, en diskurs som bidrar till och möjliggör dessa ojämlikheter. Min frågeställning lyder:

I vilken utsträckning är svenska läromedel i samhällskunskap delaktiga i, alternativt motverkande, en kolonial diskurs som bidrar till och möjliggör relationer av ojämlikhet och utnyttjande, såväl globalt som inom Sverige?

1.2 Diskursanalys

Min undersökning kommer att genomföras i form av en kvalitativ textanalys, närmare bestämt en diskursanalys. Det diskursanalytiska fältet utgår från socialkonstruktivistiska grundpremissor om kunskap som kulturellt konstruerad och språket som konstituerande, och syftar till att blottlägga och kartlägga de maktrelationer som genomsyrar kunskapsproduktion och språk. Vidare vill man formulera normativa perspektiv varifrån man kan kritisera dessa relationer och peka på

möjligheter till social förändring (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 8). Detta passar mig väl eftersom jag är intresserad av hur läromedlen konstruerar ojämlika maktrelationer, såväl globalt som nationellt.

1.3 Material

Mitt material består av fem olika läromedel i samhällskunskap för högstadiet. Jag har valt att titta på högstadiet eftersom det är den högsta obligatoriska och sammanhållna nivån. På gymnasiet är variationen betydligt större i hur mycket och vilken typ av samhällskunskap man läser, varför jag såg det som mer intressant att fokusera på högstadiet där ämnet ju är obligatoriskt och undervisningen mer enhetlig.

Att undersöka just ämnet samhällskunskap var inte ett självklart val. För att undersöka framställningen av "de andra" i skolan kunde historieämnet eller geografi varit minst lika relevanta. Jag valde dock samhällskunskap dels eftersom det är det ämne som är mest direkt relaterat till statsvetenskapen, dels för att jag är intresserad av hur relationerna mellan väst och andra delar av världen framställs, och inte enbart omvärlden i sig.

Det är inte heller självklart att undersöka läromedel. Många hävdar att skolböckerna spelar en allt mindre roll i skolorna i takt med att tillgången till och kunskapen om internet fördjupas och alternativa pedagogiska verktyg utvecklas. Jag tror ändå att läromedlen spelar en fortsatt stor roll eftersom det ofta är kring dessa undervisningen struktureras. Jag tror också att läroböckerna i egenskap av tryckta och inbundna böcker får en större tyngd än exempelvis muntligt eller stencilerat material eller internetmaterial, och därför i högre grad kan tolkas som sanning eller fakta. Jag kan också tänka mig att elever tar läroböcker som slutligt referensmaterial när de möts av motstridiga budskap i den övriga omgivningen.

Det har varit svårt att få reda på vilka böcker som används mest ute i skolorna. Alla förlag utom ett har av konkurrensskäl nekat till att lämna ut sina upplagesiffror, och jag har inte haft möjlighet att ringa runt till något större antal skolor för att undersöka vilka läromedel de använder. Jag har därför till stor del fått gå på känsla, och har valt ut de böcker som jag genom kontakt med bibliotek och ett fåtal skolor har fått intryck av är stora på marknaden. Urvalet minskades av att jag endast ville använda böcker som har kommit ut eller uppdaterats efter år 2000. Jag har också valt att endast använda grundböcker som täcker hela högstadiet, och valt bort t ex lärarhandledningar och fördjupningsböcker.

De böcker som undersöks är *PULS Samhällskunskap för grundskolans senare del* och *SOL 3000. Samhälle idag 7-9* från Natur och kultur, *Sofi Samhälle* från Ekelunds förlag, *Punkt SO Samhällskunskap* från Gleerups och *SoS Samhälle* från Almqvist & Wiksell (Liber). Böckerna är utgivna mellan 2001 och 2004. Sammanlagt utgör materialet ca 1700 sidor.

Böckerna kommer i fortsättningen att kallas Puls, SOL, Sofi, Punkt respektive SoS.

2 Bakgrund

2.1 Om läromedel

Svenska läromedel produceras av specialiserade läromedelsförlag, och skrivs ofta av praktiserande lärare. Fram till 1991 var objektivitetsgranskning obligatorisk för samhällsorienterade ämnen, och utfördes av de statliga institutionerna Läromedelsnämnden och Statens institut för läromedel. 1991 fattade dock riksdagen beslut om att avskaffa objektivitetsgranskningen, i samband med att ansvaret för de offentliga skolorna överfördes på kommunen. Förlagen antas själva kunna ta ansvar för att läroplaner och kursplaner följs, och för att läromedlen anpassas efter eventuella förändringar i dessa (Långström 1997, i Lindblom & Persson 2004: 12).

Undervisningen i den svenska grundskolan regleras av en läroplan fastslagen av riksdagen. Den senaste läroplanen, Lpo 94, trädde i kraft 1994 och anger skolans värdegrund och grundläggande mål och riktlinjer. Förutom detta finns det för varje enskilt ämne en nationellt fastställd kursplan (Skolverkets hemsida 2005-05-21).

Enligt Lpo 94 är "[m]änniskolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta" de värden som skolan skall gestalta och förmedla. Detta ska ske i "överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism" (Skolverket 1998: 5). Skolan ska sträva efter att varje elev kan "leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen" och medverka till att "utveckla elevernas känsla för samhörighet, solidaritet och ansvar för människor också utanför den närmaste gruppen" (Skolverket 1998: 10). Vidare ska skolan se till att eleverna utvecklar förståelse för andra kulturer samt har kunskaper om länders och världsdelars ömsesidiga beroende av varandra (Skolverket 1998: 12). Om internationella frågor säger läroplanen:

Ett internationellt perspektiv är viktigt för att kunna se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang och för att skapa internationell solidaritet samt förbereda för ett samhälle med täta kontakter över kultur- och nationsgränser. Det internationella perspektivet innebär också att utveckla förståelse för den kulturella mångfalden inom landet (Skolverket 1998: 8).

I Skolverkets kursplan för samhällskunskapsämnet står det att detta "behandlar frågor som rör rättvis fördelning och ett hållbart samhälle och ger därmed kunskaper om de globala sammanhangen. På så sätt belyses hur internationell förstå-

else och samverkan kan bidra till att lösa världsomspännande problem” (Skolverket 2000: 87).

2.2 Tidigare forskning

Mai Palmberg har i två böcker granskat de svenska skolböckerna med avseende på framställningen av Afrika, med blandade resultat. Den första boken, från 1987, omfattar 29 högstadietexter i SO-ämnena från 1980-talet, och fokuserar på fördomar. Palmberg skiljer mellan ”gamla” fördomar, som hon ser som rester av den koloniala ideologin, och ”nya” fördomar, som snarare hör samman med nya former av beroende, av Palmberg kallad den nykoloniala situationen. I 1980-talets skolböcker hittade Palmberg fem olika typer av ”gamla fördomar”, nämligen synen på afrikaner som stridslystna vildar, beskrivningen av Afrika som om det inte hade en egen historia, Europa som utvecklare, Afrika som i huvudsak exotiskt och Afrika som långt ner på en tänkt utvecklingsstege. De ”nya” fördomar som urskiljdes var en syn på u-hjälpen som Afrikas frälsning, en (enbart) medlidandeskapande framställning och en framställning som framkallar känslor av skuld snarare än solidaritet. Palmberg är kritisk till att böckerna ger litet utrymme för identifikation med Afrikas befolkning (Palmberg 1987).

I den nyare boken, från år 2000, gör Palmberg en mer detaljerad kvantitativ studie kombinerad med kvalitativ analys, och undersöker 62 läroböcker i SO för högstadiet, till salu våren 1998. Nu undersöks inte endast eventuella fördomar, utan Palmberg försöker ge en mer heltäckande bild av skolböckernas framställning av Afrika. Slutsatser som är av intresse för min studie är t ex tendensen att porträttera Afrika som enbart landsbygd. Palmberg tolkar denna ovilja att visa fungerande stadsliv i Afrika som relaterad till en kolonialistisk ideologi, där västerlandet förknippas med urbanitet och modernitet, medan Afrika kopplas till det traditionella och landsbygden, varför landsbygden ses som afrikaners naturliga livsmiljö.

Uppdelningen modernt/traditionellt gör sig också gällande i konstruktionen av en motsättning mellan å ena sidan traditionella jordbruksmetoder, representerat av t ex en bild på en jordbrukare med hacka, och å andra sidan modern teknik eller undervisning, ofta kopplat till biståndet. Palmberg har hittat ytterst få bilder där modern teknik beskrivs som införlivad i det samtida Afrika. I stället är det det traditionella och ”primitiva” som ses som det äkta Afrika, medan modern teknik och stadsbygd ses som främmande element.

När det gäller Afrikas historia finns den i stort sett inte med innan koloniseringen. Det bör också nämnas att 26 icke-afrikaner förekommer i avsnitten om Afrikas historia, att jämföra med att endast 30 afrikaner överhuvudtaget nämns i de böcker Palmberg har undersökt. Afrika beskrivs till stor del som ett fält för europeiska upptäcktsresor och utforskning snarare än som en kontinent med en egen historia av riken och kulturer (Palmberg 2000).

Institutet för pedagogisk textgranskning utgav 1990 en rapport om eventuell främlingsfientlighet och rasism i läromedel. Ca 200 läromedel i samhällskunskap, historia och religion analyserades. Författarnas slutsatser var att ingen renodlad

rasism eller främlingsfientlighet förekom, men däremot en hel del tveksamheter. Tex är det bildspråk och den terminologi som används för att markera skillnader och likheter mellan olika folkgrupper, nationaliteter, religioner och kulturer ofta förenklade och stereotypa. Det fungerar ofta polariserande genom att vita människor associeras med välfärd, lycka, utveckling, medan mörka förekommer i samband med olycka och underutveckling. Författarna fann även förenklade och schabloniserande uppdelningar mellan i-land och u-land, samt en glättad bild av det välmående, demokratiska, rationella och jämlika Sverige (Selander mfl 1990).

Ytterligare en studie av intresse för mitt område är Lena Olssons avhandling om kultursynen i svenska geografiläroböcker, *Kulturkunskap i förändring* från 1986. Studien börjar visserligen bli lite till åren och sträcker sig endast fram till 1985, men den erbjuder ändå intressanta insikter i den kultursyn som funnits i svenska läroböcker. Olssons slutsats är att böckerna grundar sig på ett värderande synsätt och rangordnar olika folk och företeelser från "lägre" till "högre" kulturer. Företeelser som värderas högt är exempelvis bofasthet, skriftspråk, läskunnighet, monoteistisk religion, lagom stor befolkning i förhållande till utrymme och naturresurser och avancerad teknik. Med utgångspunkt i sitt eget samhälle värderar och rangordnar författarna olika länder och avgör vilket "stadium" de befinner sig på. Den västerländska utvecklingstanken präglar alltså materialet, och böckerna andas optimism eftersom det endast är en tidsfråga innan övriga kulturer kommer uppnå "vår" standard. Vad gäller bildmaterialet så finns under hela tiden en förkärlek för det särartade och exotiska samt för objekt som betecknar låg utvecklingsgrad (Olsson 1986).

3 Postkoloniala perspektiv

3.1 Överblick

Min utgångspunkt ligger inom den postkoloniala teorin, eftersom den kombinerar poststrukturalismens insikter om kunskapens situering och relation till makt med mer specifika insikter om det västerländska kunskapandets koppling till produktion och reproduktion av ojämlika globala maktstrukturer.

Det forskningsområde som omväxlande benämns ”postkolonial teori”, ”postkoloniala studier” eller ”postkolonial kritik” består inte av en enda enhetlig och sammanhållen teori, utan av en mängd olika teorier och perspektiv, med ibland skilda epistemologiska och ontologiska utgångspunkter. Teoribildningen rör sig över de traditionella disciplinränserna och kan omfatta allt från politisk aktivism till världsfrånvänd filosofi (Landström 2001: 7). Gemensamt är dock ett intresse för att undersöka hur den koloniala periodens våld och exploatering har påverkat, och än idag påverkar, såväl ekonomiska och politiska som kulturella relationer. En central tes är alltså att kolonialismen inte är något som tillhör det förflutna, utan att dess verkningar fortfarande i hög grad präglar världen, och att detta gäller de koloniserande staterna likaväl som de koloniserade. Den postkoloniala teorin vill synliggöra koloniala erfarenheter och avslöja makt- och dominansförhållanden, och innehåller dessutom ett tydligt etiskt ställningstagande i syfte att förändra dessa ojämlika strukturer och upphäva exploatering och fattigdom (Young 2003: 2,6, Eriksson mfl (red.) 2002: 14f).

En hörnsten i den postkoloniala teoribildningen, och det som är mest intressant för mitt forskningsområde, är utforskandet av sambandet mellan kultur och kunskapsproduktion å ena sidan och imperialism och kolonialism å den andra. Postkoloniala teoretiker har i poststrukturalismens kölvatten visat att den västerländska kunskapsproduktionen inte är den neutrala och objektiva vetenskap den utger sig för att vara, utan att den använts till att systematiskt förneka människor deras värde och rättigheter i ett kolonialt system, och därigenom legitimerat orättvisor. Man ifrågasätter den modernistiska framstegsberättelsen, som man anser vara baserad på ekonomisk och intellektuell exploatering, och undersöker hur kolonialismens underordning av icke-vita är sammanvävd med moderniteten och dess humanistiska jämlikhetsideal (Landström 2001: 10). Som alternativ till den västerländska kunskapsproduktionen strävar man efter att formulera gränsöverskridande och hybrida former av språk och tänkande, och genomföra en omorientering mot kunskapsperspektiv utvecklade utanför västvärlden (Brömssen 2003: 26, Young 2003: 6).

3.2 Kolonial diskurs

3.2.1 Foucault och diskurser

En av de allra största inom poststrukturalismen och diskursanalysen är Michel Foucault, vars teorier kring makt och kunskap, subjektivering och disciplinering inspirerat teoretiker inom en mängd olika områden. Foucault definierar begreppet diskurs som ”a group of statements which provide a language for talking about - a way of representing the knowledge about - a particular topic at a particular historical moment” (i Hall 1997: 44). Diskurser definierar våra kunskapsobjekt och sätter gränser för hur ett ämne kan omtalas och diskuteras, rentav vad som kan tänkas. De skapar regler, normer och konventioner som reglerar människors sociala beteende, och är med andra ord intimt sammankopplade med makt. Ingenting meningsfullt kan förekomma utanför diskursen. Det finns alltså ingen evig Sanning eller mening, utan dessa existerar endast i en specifik historisk kontext. Däremot kan kunskap kopplad till makt inte bara göra anspråk på att vara sanningen, utan får också då den appliceras i den verkliga världen faktiska effekter, och har alltså makt att göra sig själv sann (Hall 1997: 44-49). Vidare skapas även subjektet i relation till en diskurs, genom diskursen att skapar subjektpositioner, från vilka dess mening och kunskap framstår som mest meningsfull. För att kunna begripa och förhålla sig till omvärlden tvingas individen ”leva” diskursen och underkastas därigenom dess mening och reglering. På så vis skapar diskursen individer som personifierar dess kunskap. Foucault betonar att denna subjektivering kan försiggå utan att individen är medveten om eller medvetet sympatiserar med diskursen (Hall 1997: 55f, 315f, 323).

Foucault har varit en central teoretisk referenspunkt för postkolonial teori, och inte enbart när det gäller diskurs. Som Robert Young påpekar är mycket hos Foucault som gjort för att applicera på den postkoloniala arenan, trots att hans arbeten nästan helt saknar uttryckliga diskussioner kring kolonialismen eller ras (Young 2001: 395). Detta gäller t ex hans intresse för olika former av auktoritet och utslutning och hans analyser av hur olika tekniker för makt och övervakning opererar. Foucaults *The order of things* (1970) och *Vetandets arkeologi* (1972) kan enligt Young ses som mycket goda exempel på etnologier av det ”västerländska epistemet” och av europeiska institutionella maktpraktiker (Young 2001: 397). Young ser också Foucaults utforskande av vansinnets historia som grundläggande studier i hur samhället skapar sina former för uteslutande av det främmande, och citerar:

The history of madness would be the history of the Other – of that which, for a given culture, is at once interior and foreign, therefore to be excluded (so as to exorcise the interior danger) but by being shut away (in order to reduce its otherness) (Foucault 1970: xxiv, i Young 2001: 398).

På samma sätt ser Edward Said västerlandets kunskap om Orienten som ett kunskapssystem där ”den andra” aldrig tillåts yttra sig, utan snarare förblir ett objekt för fantasier och konstruktion (Young 2001: 398).

3.2.2 Orienten och Afrika - konstruktioner

En milstolpe inom den postkoloniala teoribildningen är Edward W. Suids *Orientalism* som kom ut 1978 (2004). Said anses ofta vara den som introducerade idén om att kolonialismen verkar inte bara genom ekonomisk och militär makt, utan även genom en diskurs av dominans. Som Young uttrycker det så innebar den koloniala diskursen *epistemiskt* såväl som fysiskt våld. Said förde samman de anti-koloniala rörelsernas politiska engagemang och ideologiska kritik med de mer teoretiska utgångspunkterna inom framför allt strukturalismen och poststrukturalismen (Young 2001: 383f).

I *Orientalism* analyserar Said hur kunskap om ”de andra” konstrueras i olika typer av västerländska texter om ”Orienten”. Liksom Foucault är Said intresserad av hur diskursen etablerar kategorier av sanning genom att befrämja vissa typer av kunskap, och utesluta det som inte bekräftar diskursens normer (Eriksson 2002: 20). Said menar att all västerländsk diskurs om orienten i sista hand determineras av viljan till överhöghet. Den västerländska kunskapen kan inte vara neutral eftersom det förhållande mellan kulturerna som den vilar på är ojämlikt, och all kunskap som produceras kommer att komma till kolonialistisk användning (Moore-Gilbert mfl 1997: 22f).

Enligt Said fungerar orientalismen genom att diskursivt konstruera ”Orienten” som västerlandets underlägsna ”andra”, och på detta sätt förstärka västerlandets självbild som en överlägsen civilisation. Orientalismen opererar i första hand genom ett stereotypiserande representationssystem, där uppfattningen av skillnad mellan öst och väst förstärks, så att de konstrueras som varandras motpolar. Detta sker genom konstruktionen av en rad dikotomier, där ”Orienten” kodas som den negativa polen. ”Orienten” konstrueras då som utan röst, sensuell, kvinnlig, despotisk, irrationell och bakåtsträvande, medan Västerlandet kodas som maskulint, demokratiskt, rationellt, moraliskt, dynamiskt och progressivt (Moore-Gilbert mfl 1997: 23). Said beskriver orientalismen som ”den enormt systematiska disciplin med vilken den europeiska kulturen lyckades styra – och till och med producera – Orienten politiskt, sociologiskt, militärt, ideologiskt, vetenskapligt och konstnärligt under perioden efter upplysningen (Said 2004: 66).

Genom Said introducerades alltså begreppet kolonial diskurs, men hans användning av begreppet har mött mycket kritik, bl a för att vara alltför deterministiskt och ensidigt, och för att klumpa ihop ett otal former av diskursiv kolonisering till en enda homogen diskurs. Suids definition av begreppet diskurs varierar också. Han säger sig ha hämtat begreppet från Foucault, men vid flera tillfällen tycks Said se den koloniala diskursen som en felaktig representation av materiell verklighet, snarare än som Foucault som det som i grund och botten producerar denna verklighet (t ex Said 2004: 68, Young 2001: 388-92). Som Young påpekar kan dock många av Suids problem undvikas genom att man använder ett diskursbe-

grepp hämtat mer direkt från Foucault (Young 2001: 386). Jag har därför valt att använda mig av ett Foucauldianskt diskursbegrepp, som definierat ovan, snarare än Saids.

På samma sätt som Edward Said har analyserat västs diskurser om österlandet, har Valentin Mudimbe i bland annat *The invention of Africa* (1988) undersökt västerländska diskurser om Afrika. Mudimbe visar att Afrika, som vi känner det, är en social konstruktion skapad under kolonialismen. Under denna period uppfanns bilden av det primitiva Afrika som ett led i rättfärdigandet av ekonomisk och territoriell kolonialism. I likhet med inom orientalismen skapades genom dikotomier en skarp åtskillnad mellan Europa och Afrika. Afrika ställdes i skarp kontrast till Europa och placerades längst ner på den evolutionära stegen (Eriksson mfl 2002: 20).

3.2.3 Arvet från upplysningen

Enligt många forskare är dessa diskurser av skillnad och underlägsenhet ingen avvikelse utan en naturlig del av det europeiska tankegodset, med sitt ursprung i upplysningen och det moderna projektet. Även upplysningen är ju strukturerad enligt den "manikeiska allegori" som vi har sett ovan, dvs det sätt att ordna kunskap och värden i en rad olika, men utbytbara, dikotomier. Denna struktur ligger till grund för all dominerande västerländsk vetenskap, och dess behov av att kartlägga, kategorisera, fixera, lista, och utvärdera. Denna kategoriseringsiver applicerades även på människor i form av kartläggning och klassificering av raser (Teschfahoney 2001: 15, Eriksson mfl 2002: 29).

Detta kopplades även till en idé om framsteg och utveckling, eftersom klassificeringen till stor del syftade till att kategorisera folkgrupper enligt olika utvecklingsnivåer, från "naturfolk" och "barbari" till "kulturfolk" och "civilisation". Under 1800-talet gavs utvecklings- och framstegstänkandet utökad vetenskaplig legitimitet av Darwins utvecklingslära, vilken också inspirerade en ny social evolutionism, tätt knuten till en framväxande nationalism och etablerandet av nationalstater i Europa. Denna sociala evolutionism gav nu två möjligheter för konstruering av "de andra": antingen som stående helt utanför civilisationen, vilket legitimerade utrotning, eller som lågt stående men utvecklingsbara, vilket legitimerade allehanda uppfostrings- och upplysningsprojekt (Eriksson mfl 2002: 29f). Civilisationen sågs som en universell process av vilken européerna var bärare. Som Teschfahoney påpekar var dock den västerländska upplysningen och humanismen en allt annat än universell process eftersom den framställde en mycket smal skärva kultur som allmängiltig, pådyvlade denna på resten av världen och förnekade giltigheten av alla andra kulturyttringar (Teschfahoney 2001: 15f).

3.2.4 Språk och skillnad

Det är nu dags att i mera detalj gå in på den språkliga aspekten av koloniala diskurser. Dessa opererar som vi har sett med hjälp av dikotomier eller motsatspar. Språkvetare har visat att detta sätt att strukturera världen inte är en isolerad företeelse, utan har sin motsvarighet i de västerländska språkens struktur. Denna tanke fördes fram av den franske lingvisten Ferdinand Saussure och har senare utvecklats av bl a filosofen Jacques Derrida (Eriksson mfl 2002: 18).

Enligt Saussure är språket ett system av tecken som ges mening genom implicita och explicita relationer av skillnader och kontraster. Det är genom skillnaden som mening skapas, eftersom något bara kan definieras genom vad det inte är. Således struktureras språket genom kring oppositioner, såsom man/kvinna, vit/svart, normal/onormal osv. Begreppet vit ges mening genom sin motsats, svart, och är därmed också beroende av sin antites eftersom det utan den skulle vara meningslöst.

Men dessa dikotomier och binärer är trubbiga och reduktionistiska, eftersom inga varianter eller mellanting tillåts. Dessutom finns det, som Derrida visat, mycket få neutrala motsatspar – polerna befinner sig alltid i en maktrelation, där den ena är överordnad. I västerländska samhällen har t ex alltid begreppet man fungerat som överordnat kvinna, vit som överordnat svart, och kultur som överordnat natur. Dessa binära oppositioner är alltså verksamma i skapandet och upprätthållandet av sociala hierarkier (Derrida 1974, i Hall 1997: 234, Eriksson mfl 2002: 18). Vi kan aldrig helt undslippa denna binära strukturering, men exempelvis diskursanalysens syfte är att destabilisera de binära oppositionernas strukturer och därmed bidra till att öppna möjligheter för att förskjuta de sociala maktrelationer som dessa inbegriper (Eriksson mfl 2002: 18).

3.2.5 Othering

Ytterligare ett sätt att conceptualisera skillnadsskapande är med hjälp av begreppen *othering* och *the other(s)*, eller ”den/de andra”. Begreppen har sitt ursprung inom filosofi och psykoanalys, och används för att visa hur vi genom konstruktionen och definierandet av ”den andra” konstruerar och definierar oss själva. ”Den andra” kan utgöras av andra individer mot vilka vi konstruerar jaget, eller andra grupper, mot vilka vi definierar vår egen grupp (Riggins 1997: 3f). Dessa grupper kan baseras på t ex kön, nationalitet, religion, sexualitet, klass eller etnicitet.

För *othering* finns en mängd olika tekniker. En av dessa är användandet av *stereotyper*, vilket innebär att man reducerar ”de andra” till ett fåtal, essentiella karaktäristika. Det innebär också att man naturaliserar och därmed fixerar skillnader. Traditionellt har detta skett genom hänvisning till biologin, t ex genom föreställningen att olika raser av naturen innehar olika egenskaper. I Sverige idag är dock inte denna typ av biologism längre socialt acceptabel, varför ”othering” i den offentliga diskursen idag i stället sker med hänvisning till olika kulturer och dess föreställda inkompatibilitet. Då kulturer inom denna diskurs ses som statiska och separabla fungerar detta naturaliserande och fixerande på samma sätt som inom

biologismen. En annan aspekt av stereotypiseringen är sk *splitting*, dvs att man särskiljer det normala och acceptabla från det onormala, och stänger ute det som inte passar in (Hall 1997: 258).

Somliga forskare ser ekonomiska och politiska motiv bakom ”othering”. Ur denna synvinkel är dess funktion då att möjliggöra exploatering. Dess mekanismer av avhumanisering och nedvärdering gör det lättare att t ex exploatera arbetskraft och utöva kontroll, och minimerar möjliga känslor av skam och skuld (Jan-Mohamed 1985, i Riggins 1997: 9).

3.3 Monokulturalism i den svenska skolan

Ett försök att tillämpa de postkoloniala insikterna på svenska förhållanden har gjorts av Mekonnen Tesfahuney, forskare vid Institutionen för pedagogik och didaktik vid Göteborgs universitet. Tesfahuney ser de västerländska utbildningssystemen som ett av de viktigaste medlen i upprätthållandet av ojämlika maktförhållanden såväl nationellt som globalt. De har varit, och är fortfarande, centrala i (re)produktionen av rasistiska, nationalistiska och sexistiska diskurser. Enligt Tesfahuney är utbildningssystemen eurocentriska, exkluderande och ”monokulturella”, där minoriteten vit + man + medelklass utgör normen. Västerländska utbildningssystem, med dess organisationsformer, pedagogik, undervisningsideal, läromedel och allmänna idéer är nära sammankopplade med ”upplysningen” och dennas i grunden sexistiska, rasistiska och elitistiska idéer. Tesfahuney föreslår att begreppet ”monokulturell utbildning” kan lyfta fram den totalitära norm som präglat västerländsk utbildning (Tefahuney 2001: 12 f).

4 Analys

4.1 Kolonial diskurs

För att mycket grovt sammanfatta diskussionerna ovan har jag valt att betrakta en kolonial diskurs som organiserad kring fyra olika kluster av idéer, vilka i mångt och mycket överlappar varandra. Dessa fyra är:

- (i) Fixeringen vid dikotomier, kontraster, hierarkier och klassificering.
- (ii) Föreställningen om framsteg, utveckling, upplysning, utbildning och civilisation.
- (iii) Konstruktionen av ”vi” eller västvärlden som synonymt med eller bärare av (ii).
- (iv) Konstruktionen av ”de andra” som motsats till (ii), och därmed även till ”oss”.

Jag vill dock påpeka att jag med kolonial diskurs inte avser någon slags enhetlig, singular och beständig diskurs, som ser likadan ut och verkar på samma sätt idag som under den koloniala perioden. Snarare tror jag att en kolonial diskurs kan ta sig många olika former och uttryck. Att jag ändå har valt begreppet kolonial diskurs beror på att detta visar på beröringspunkterna och kontinuiteterna mellan de diskurser som användes under den koloniala perioden och dagens. Diskurserna verkar enligt samma principer av uteslutning och dikotomisering, om än basen för konstruktionen av skillnad har förändrats.

4.2 Dikotomier

Samtliga de undersökta böckerna ger i hög grad uttryck för ett tänkande präglad av dikotomier och skillnad, vilket är väntat eftersom det, som vi nu vet, är den kunskapsstruktur som vår kultur erbjuder. Användandet av dikotomier och skillnad dras dock betydligt längre än vad som är nödvändigt för den grundläggande meningsskapande funktionen.

Texterna är till stor del strukturerade kring dikotomier som utveckling/underutveckling, rika/fattiga, demokrati/diktatur, modernitet/tradition, ordning/kaos, frihet/förtryck, öppenhet/censur, kunskap/okunnighet, individ/familj, jämställdhet/kvinnoförtryck och normalt/avvikande. Dessa motsatspar är naturligtvis inte neutrala, och de positiva polerna förknippas i de allra flesta fall med Sverige, svenskar och västvärlden. De negativa kan fyllas antingen av de flesta länder utanför västvärlden, invandrare i Sverige från dessa områden, eller andra "andra" som t ex ursprungsbefolkningar och icke-heterosexuella.

Uttryckt på ett annat sätt kan detta beskrivas som att Sverige och västvärlden förknippas med rikedom, utveckling, framsteg, modernitet, teknik, industri, ordning, säkerhet, demokrati, frihet, öppenhet, rättvisa, allas lika värde, jämställdhet, utbildning och kunskap. I någon utsträckning kopplas också västvärlden till uttalat negativa faktorer såsom resursslöseri och miljöförstöring, men i dessa fall upptar västvärlden den positiva polen också, i form av resurssparande och miljövänlig teknik och miljövard.

Världen utanför Västeuropa och USA förknippas i stället med underutveckling, stagnation, kaos, diktatur, korruption, censur, fattigdom, svält, brist, sjukdom, överbefolkning, tradition, jordbruk, okunnighet, prostitution, kriminalitet, sociala klyftor, krig, konflikter och miljöproblem.

Invandrare i Sverige sammankopplas med t ex familj, starkt socialt nätverk, stark social kontroll, kvinnoförtryck, barnaga, hedersvåld, arbetslöshet, bidragsberoende, bidragsfusk, kriminalitet, dåliga skolresultat, dålig svenska, utanförskap och segregation.

4.3 Utveckling och framsteg

Genom att lära oss historia får vi reda på varför samhället har blivit som det är idag. Där läser vi om mänsklighetens misstag, utveckling och framsteg. Krig, svält och miljöförstöring är exempel på misstag. Det kanske viktigaste framsteget är att allt fler människor har lärt sig demokrati.¹

---

¹ Puls 8

Utvecklingstanken är som synes högst närvarande i materialet. Alla böcker utom Sofi ansluter sig uttryckligen till uppfattningen att ett land kan vara olika utvecklat ekonomiskt, socialt och tekniskt, och i många fall förmedlar de också, åtminstone implicit, tanken att det existerar något sådant som kulturell utveckling.

Det område där utvecklingstanken kommer till sitt mest uppenbara uttryck är i uppdelningen mellan industriländer och utvecklingsländer, en uppdelning som alla böcker utom Sofi gör. Utvecklingsländer är de länder som ”behöver utvecklas ekonomiskt och socialt”, som ”inte utvecklats lika snabbt som de rika länderna”, ”helt enkelt fattiga länder som har behov av utveckling” eller ”länder som har en dåligt fungerande ekonomi”, medan i-länder redan är väl utvecklade.² Endast i enstaka fall uttryckligen definieras vad man egentligen menar med utveckling.

Punkt berättar dock att beteckningen utvecklingsland inte ger en rättvis bild eftersom ”några av dem genomgår en ganska snabb utveckling, medan andra står stilla och några har till och med stagnerat, dvs gått tillbaka i ekonomisk utveckling”.³ Man menar därför att det kanske är bättre att använda beteckningen fattiga och rika länder, men använder sedan ändå termerna i- och u-länder. Här har man dock inte problematiserat själva utvecklingstanken eller vad utveckling egentligen innebär, utan enbart i vilken utsträckning olika länder utvecklas. SoS däremot påpekar att det egentligen inte är rätt att kalla de fattiga länderna för utvecklingsländer, ”för alla länder utvecklas ju även om utvecklingen sker på olika sätt”.⁴ Här syns alltså en antydning till problematisering av det västerländska utvecklingsbegreppet.

Sofi använder överhuvudtaget inte begreppet u-länder, utan i stället fattiga länder respektive i-länder, medan Puls omväxlande använder sig av u-länder och fattiga länder utan att förklara begreppen.

4.3.1 Teknikens under

En aspekt av utvecklingstanken är betoningen av teknikens värde. Detta gäller dels synen på teknik som en lämplig måttstock för att avgöra hur ”utvecklat” ett samhälle är, men också en stark tilltro till teknikens makt att avhjälpa fattigdom och andra världsproblem.

Puls ser många av jordens problem med t ex svält och vattenbrist som enbart tekniska problem, vilka kan lösas i takt med att den tekniska utvecklingen går framåt. Att människor svälter, beror på att maten är ojämnt fördelad över jordklotet, ”bland annat på grund av dåliga transport- och lagringsmöjligheter”.⁵ Detta kan dock ha lösts om trettio år, eftersom livsmedelsproduktionen då kan ha ökat med hela 75 procent. När det gäller vattenförsörjningen diskuterar Puls visserligen orsakerna till vattenbristen, där människans ingrepp i form av t ex dammbyggen och

---

² SOL 464, 523, SoS 4 61, SoS 4 67, SOL 464

³ Punkt 3 124

⁴ SoS 4 62

⁵ Puls 217

miljöförstöring likaväl som slöseri spelar en viktig roll, men när det gäller lösningarna har dessa insikter försvunnit helt. Vattenfrågan ska lösas med hjälp av tekniska innovationer, som t ex att stycka upp isberg i småbitar och bogsera dem till ökenländerna, eller det ”mera realistiska” att påskynda forskningen så att vi så snart som möjligt får en effektiv teknik för att avsalta havsvatten.⁶ Det tycks alltså inte handla komma till rätta med vissa världsdelaars grava överkonsumtion av såväl vatten som livsmedel, eller med miljöförstöring och resursslöseri.

Även SOL konstaterar att det finns tillräckligt med mat, men att problemet är att den inte når fram till dem som verkligen behöver den. Det behöver dock också produceras mer mat, vilket kan lösas med exempelvis tekniker för bevattning, nya bekämpningsmedel och genmanipulering.⁷

Att modern teknik är något som hör västvärlden till visas genom att andra metoder för t ex jordbruk än de västerländska beskrivs som ”traditionella” och ”uråldriga”.⁸ Punkt visar en bild av en afrikansk man med spjut som betraktar en vägmaskin, och skriver: ”U-land möter i-land. Vägmaskiner bygger väg till södra Sudans oljekällor för att forsla oljan till den rika världen”.⁹ Återigen ställs u-land och tradition mot i-land, teknik och rikedom. Om Indien säger SOL: ”Indien är både ett i-land som kan tillverka teknologiska produkter som TV-apparater och ett u-land”.¹⁰ Jag betvivlar att TV-apparater är det mest högteknologiska Indien kan åstadkomma.

Den moderna tekniken kan dock överföras från i-land till u-land, bl a i form av att svensk, miljövänlig teknik sprids till t ex Polen och Baltikum med hjälp av svenskt bistånd.¹¹ I materialet märks också en entusiasm inför den kommunikationsrevolution som internet kan komma att medföra i fattigare länder, och man hoppas att detta kan bidra till att sprida kunskap och demokrati.¹² Entusiasmen är ackompanjerad av en viss fascination inför att något så högteknologiskt som internet kan existera i fattiga länder. SOL visar en bild på en indisk grönsaksmarknad med en reklamskylt för ett cybercafé, och skriver: ”I många u-länder existerar nya och traditionella sätt att umgås sida vid sida”.¹³ Nästa bild föreställer en boliviansk kvinna i traditionell klädsel framför en dator, vilket levererar ytterligare en spännande krock mellan tradition och modernitet.¹⁴

---

⁶ Puls 210

⁷ SOL 468

⁸ SoS 4 32

⁹ Punkt 3 128

¹⁰ SOL 459

¹¹ Puls 245, SoS 4 72

¹² t ex SOL 483, Punkt 1 25

¹³ SOL 482

¹⁴ SOL 483

4.3.2 Ekonomisk utveckling = konsumtion?

Utveckling kan också gälla ekonomisk utveckling. Ekonomisk utveckling kännetecknas enligt Punkt i första hand av hur rikt landet är, mätt genom BNP. Dessutom kännetecknas ett ekonomiskt utvecklat land av en stor del av arbetskraften arbetar med tjänster och service och endast en liten del med jordbruk och industri, samt av att det exporterar tekniskt avancerade varor. Ytterligare tecken är t ex ett högt antal bilar och telefoner per person samt högt antal flygplatser och km landsväg.¹⁵

Även Puls berättar vad den ekonomiska utvecklingen ska leda till: Genom en positiv utveckling kan människor "bli en del av världen genom att se på tv, få kunskap och utbildning och framför allt arbete. Så småningom kan de även få råd att köpa i-världens produkter, som till exempel mobiltelefoner, köksutrustningar och bilar".¹⁶ För det första är det helt horribelt att se det som positivt om hela världen började konsumera som i-världen, och för det andra känns det en smula cyniskt att tala om bilar och köksutrustningar när en stor del av jordens befolkning saknar både mat för dagen och tak över huvudet. SOL berättar att utvecklingen i Sydostasien har lett till att allt fler kan köpa "TV, bil och tvättmaskin, sådant som deras mor- och farföräldrar aldrig kunnat drömma om".¹⁷

4.3.3 Utvecklade kultur

Vid några tillfällen ger böckerna intryck av att även kulturer kan betraktas som olika utvecklade. Punkt skriver angående hatbrott mot homosexuella: "Hur kan sådant ske i ett samhälle som kallar sig utvecklat?"¹⁸ Utvecklat betyder här då något i stil med mindre brutalt, mer tolerant, mer öppensinnat eller mindre våldsbekämpat. Punkt skriver vidare att idrott har funnits "i alla utvecklade samhällen som historikerna känner till", och ger som exempel "högkulturerna" i Egypten och det klassiska Grekland.¹⁹

Flera av texterna relaterar en kulturs utvecklingsnivå med dess utbildnings- och kunskapsnivå. Punkt berättar att i "alla högt utvecklade länder går en stor andel ungdomar på högskolan. I ett samhälle där kunskap är avgörande för framgång är det viktigt att ha en välutbildad arbetsstyrka".²⁰ Den höga utbildningsnivån hänger alltså ihop med Sveriges utveckling från jordbrukssamhälle, via industrisamhälle till dagens rörliga kunskapssamhälle.²¹ Skillnaderna mellan det utvecklade Sverige och det fattiga Tanzania görs uppenbara då SoS kontrasterar utbild-

---

¹⁵ Punkt 3 141f

¹⁶ Puls 218

¹⁷ SOL 465

¹⁸ Punkt 2 19

¹⁹ Punkt 1 127

²⁰ Punkt 2 154

²¹ Punkt 2 156, 154

ningssiffrorna mot varandra: i Tanzania fortsätter endast 5 % av ungdomarna till gymnasiet och bara 0,5 % till universitetet, att jämföra med de svenska siffrorna nästan 100 % respektive 50 %.²² Vidare tycks SoS anse att utbildning automatiskt förvandlar fattig till rik, eftersom de skriver att "[e]n utbildad person har makt över sitt eget liv och har flera valmöjligheter som en fattig människa inte har. Utbildning är den säkraste vägen ut ur fattigdomen".

Ytterligare ett mått på Sveriges kunskapsnivå är det faktum att Sverige är ett av de mest tidningsläsande länderna i världen, enligt en av böckerna nummer ett.²³

Puls tycks också se utbildning som en garant mot religiös fanatism, eftersom man berättar att "[t]alibanernas brutala metoder har skrämt välutbildade muslimer i andra länder. Till och med de mäktiga religiösa ledarna i det koranstyrda Iran tycker att talibanerna är väl hårda mot kvinnorna".²⁴ Här förmedlar man dels att välutbildade inte kan vara religiöst fundamentalistiska, men också omvänt att endast välutbildade muslimer reagerade mot talibanerna.

4.4 Underbara Sverige

För drygt 100 år sedan var Sverige ett u-land [...] men makthavarna fattade så småningom förnuftiga beslut, och det blev ingen revolution, utan i stället en långsam evolution (utveckling).

Då, i slutet av 1800-talet, utvecklades en svensk demokratisk kultur. [...] Staten skapade en väl fungerande ekonomi [...] Ett väl fungerande skolsystem skapades [...] Kunskapsnivån steg, folk fick arbete, arbetsuppgifterna blev mer och mer avancerade, och människor kunde ta allt större ansvar för sina egna och andras liv.

I dag hålls Sverige samman av engagerade människor och organisationer samt en gemensam demokratisk värdegrund. De allra flesta i vårt land tänker och tycker ganska lika om människors lika värde, om mänskliga rättigheter och om vår skyldighet att stödja och hjälpa den som drabbats av sjukdom, handikapp eller andra svårigheter.

Kanske kan konfliktdrabbade länder och folk lära sig något av den svenska historien. Här har vi haft fred i snart två hundra år, möjligen för att vi inte har blivit anfallna, men kanske också för att vi lyckades bekämpa fattigdomen och okunskapen. Kan svenska idéer och erfarenheter föras över på några andra länder? Kan de kanske till och med vara användbara i hela världen, så att antalet konflikter kan minska och helst upphöra helt?²⁵

”- Varför kom ni till Sverige?

- För att det är ett fritt land. Det land vi kommer från är inte fritt. Folk far illa. Milisen slår oss. Man hamnar i fängelse.
- Vad menar du med 'fritt land'?
- Man har frihet och samhället är demokratiskt.
- Vad betyder det att samhället är fritt och demokratiskt?

---

²² SoS 4 66

²³ Sofi 8, Punkt 1 16, SOL 122

²⁴ Puls 204

²⁵ Puls 230

- Det är en stor och svår fråga. Det kan man inte svara på med några få ord. Men vi har kämpat för det och vågat våra liv för det.”²⁶

4.4.1 Demokrati, frihet och öppenhet

Det svenska samhället, EU och västvärlden i stort förknippas med demokrati, frihet och öppenhet. Detta ställs i motsatsförhållande till ”många andra länder”, ”andra delar av världen” där diktatur, censur och förtryck råder. Sverige beskrivs stundom i självförhärligande och okritiska ordalag, och problem och kritik förminskas.

En av de böcker som allra mest glorifierar Sverige är Puls, som synes av citatet ovan. Puls lägger mycket vikt vid att vi i Sverige har en demokratisk *anda*: de flesta här tänker demokratiskt, och demokratin är en livsstil, som vi inte lämnar ifrån oss i första taget. Enligt Puls är demokrati ett sätt att tänka och känna, ett sätt att leva, och vår demokratiska *andra* tar sig uttryck i att vi tänker och arbetar för något gemensamt, inte bara för oss själva.²⁷ ”Alla människor är lika värda, vi tar hand om varandra och visar medmänsklighet”.²⁸ Vi slåss inte, för ”i ett demokratiskt samhälle använder vi ord för att lösa konflikter, inte våld”.²⁹ I Sverige accepterar vi inte heller den som begränsar andra människors fri- och rättigheter, utan en demokrat lyssnar, visar respekt och tar hänsyn.³⁰ Även Punkt visar oss en liten glimt av den svenska demokratiska andan, och berättar att det höga svenska valdeltagandet ”beror på att de flesta svenskar alltid har känt det som en plikt att rösta, och på så sätt delta i det demokratiska beslutsfattandet”, medan valdeltagandet är lägst bland människor med låga inkomster och med invandrarbakgrund.³¹

Puls bild av EU är lika rosenskimrande som den av den svenska demokratin: ”EU:s huvudmål är kristallklara, för första gången i historien samlas nu hela Europa kring de demokratiska idéerna, de mänskliga rättigheterna, fri handel och fred”.³² På flera ställen skriver Puls om EU:s fantastiska visioner om fred, frihet och demokrati, och avslutar med ett närmast lyriskt citat: ”Den frihet som skapas när gränserna försvinner i Europa ger fler européer möjligheter att skapa sig en egen framtid. Det är genom ett ständigt pågående internationellt samarbete som vi kan skapa den gränslösa friheten denna frihet är en frihet att bo var du vill, att arbeta var du vill och att utbilda dig var du vill. Det är en frihet från rädsla, krig, förtryck och svält”.³³

---

²⁶ Sofi 24

²⁷ Puls 234, 15, 259

²⁸ Puls 15

²⁹ Puls 16

³⁰ Puls 258, 263

³¹ Punkt 3 17

³² Puls 123

³³ Puls 131

Detta fantastiska Europa är möjligt eftersom vi ”i Västerlandet” har lång, nära hundra års, erfarenhet av frihet och demokrati, och att demokratin här är stabil.³⁴ På andra håll i världen ser det dock annorlunda ut. I stater ”som tills nyligen varit diktaturer har demokratin stora svårigheter, där har de mänskliga rättigheterna, friheten, rättvisan och tryggheten fortfarande svårt att få fäste. Mutor, maffiavälde, politiskt förtryck och politiska mord förekommer ofta”.³⁵ I länder som fortfarande är diktaturstater ”har diktatorn all makt och styr med våld. De svaga i samhället har inga rättigheter, de får till exempel inte bo var de vill eller arbeta med vad de vill. Olydiga eller ’fel sorts’ människor avrättas eller kastats i fängelse”.³⁶

Puls kontrasterar också det svenska demokratiska systemet med system där makthavarna *tar* makten med våld eller list, som i många stater i Afrika eller Latinamerika, och med system där en makthavare *har* makt av tradition, som män i familjer och släkter med rötter i till exempel Mellanöstern, eller som kungarna i 1600-talets Europa. ”Vad väljer du?” frågar Puls med karakteristisk retorisk förmåga, och konstruerar därmed våld och maktmissbruk som något som endast händer, och ofta händer, i Afrika och Latinamerika.³⁷ Värt att notera är också Puls jämförande av män med rötter i Mellanöstern med 1600-talets kungar. Det finns många människor och institutioner som har makt av tradition i Sverige också, varför utpekandet av män från Mellanöstern framstår som ett väl tillvarataget tillfälle att ge denna grupp en tilltryckning. Människor som kommer utifrån har uppenbarligen i allmänhet svårt med demokratin, eftersom Puls förmanar: ”Den som har valt att leva här ska självklart mötas med respekt, samtidigt som våra lagar och regler måste respekteras och accepteras”.³⁸

En mer nyanserad bild av den svenska demokratin har flera av de andra böckerna. Sofi påpekar att ”[t]anken att problem ska tåla att diskuteras är ingen europeisk upptäckt. Det finns folk i både Asien och Afrika som sedan länge haft för vana att ordentligt prata igenom viktiga saker innan man bestämmer sig”.³⁹ Sofi tar också upp att den svenska demokratin inte innebär att alla i realiteten har lika mycket makt, utan att individens makt varierar med t ex olika social bakgrund, olika sociala kontakter och olika utbildning.⁴⁰ Även SOL problematiserar den vanliga människans makt i det demokratiska Sverige, och berättar att det finns journalister som anser att ett mycket tunt skikt på ca 50 personer, bestående av toppolitiker, fackpampar, företagsledare och bankdirektörer, utövar den verkliga makten i Sverige.⁴¹ Även SoS slår också fast att det också i en demokrati finns brister. ”Det finns inget land där demokratin fungerar helt perfekt. Oavsett hur väl demokratin har utvecklats i landet finns svagheter inbyggda i systemet”.⁴²

---

³⁴ Puls 234, 259

³⁵ Puls 234

³⁶ Puls 15

³⁷ Puls 258

³⁸ Puls 259

³⁹ Sofi 28

⁴⁰ Sofi 29

⁴¹ SOL 278

⁴² SoS 3 26

Både Sofi och Punkt berättar också att det under 1900-talet har funnit flera diktaturer i Europa.⁴³ Punkt och SoS avslöjar att under de senaste hundra åren har alltför många länder i världen blivit demokratier, och att demokratin nu är det enda alternativet både i Europa och i stora delar av världen.⁴⁴ Europa tycks alltså inte ha det monopol på demokrati som Puls ser.

Flera av böckerna väljer att kontrastera det demokratiska Sverige eller Europa mot något odemokratiskt icke-europeiskt land. Punkt använder sig dels av ett presidentval i Irak, vilket ”på inget sätt [liknade] de val vi är vana vid i Sverige”, dels av ett parlamentsval i Iran som ”knappast [kunde] leva upp till de krav på demokrati som vi ställer”.⁴⁵ SoS ställer effektivt bilder av protester mot toppmötet i Genève och av en militäruppvisning i Nordkorea mot varandra.⁴⁶

Förutom demokrati präglas det svenska samhället också av frihet och öppenhet, i kontrast till ”andra länders” förtryck och censur.⁴⁷ Detta gäller inte minst massmedia. I Sverige har vi rätt att fritt framföra våra åsikter i bland annat tidningar, radio och tv, och det är självklart för oss att få veta vad som händer både här hemma och i andra länder.⁴⁸ Men i många andra länder förekommer censur och kontroll, och makthavarna kan bestämma vilken information som kommer fram. Skulle någon våga föra fram en avvikande mening kan personen kastas i fängelse, bli torterad eller dödad.⁴⁹ Puls menar också att ”[s]venska politiker försöker vara ärliga. De ogillar ordet propaganda, som förknippas med diktatur och opålitliga politiker. De talar hellre om att ”föra ut sitt budskap”.⁵⁰

4.4.2 Ordning, säkerhet och trygghet

Vidare beskrivs Sverige och länderna i Europa, eller åtminstone inom EU, som välordnade, säkra och trygga.⁵¹ Vi har genom vår säkerhetspolitik kunnat hålla oss utanför de stora konflikterna i Europa, medan det i den fattiga världen är många som flyr undan krig och förföljelse.⁵² ”I Afrika och Asien lever miljontals människor under förhållanden som vi skulle betrakta som oerhört fattiga, otrygga och farliga. Även i de delar av Europa som ligger utanför EU har fattigdom, förföljelse och krig drabbat många människor”.⁵³ Vidare är Sverige en rättsstat och det råder ordning, eftersom vi har lagar och bestämmelser som avgör hur vi uppför oss mot varandra.⁵⁴ Det finns dock många andra länder där man inte kan lita på polis-

---

⁴³ Sofi 154, Punkt 2 102, Punkt 3 7

⁴⁴ Punkt 3 8, SoS 3 12

⁴⁵ Punkt 2 99, Punkt 3 17

⁴⁶ SoS 3 10

⁴⁷ t ex Punkt 1 56, Puls 15

⁴⁸ Punkt 1 12, SOL 138, SoS 3 108

⁴⁹ SOL 138, Punkt 1 8, Punkt 1 12, SoS 3 18

⁵⁰ Puls 90

⁵¹ t ex Punkt 2 15, Puls 191

⁵² Punkt 3 118, SoS 4 78

⁵³ Punkt 2 15

⁵⁴ Sofi 52, Punkt 1 51, Punkt 3 110

en, eller där organiserad brottslighet försöker muta och skrämma polis och åklagare.⁵⁵

4.4.3 Räddaren i nöden

Tre av de undersökta böckerna beskriver relativt utförligt det svenska biståndet, medan en endast nämner det i förbifarten och en inte tar upp biståndet överhuvudtaget.⁵⁶ SOL berättar om biståndet att ”Sverige i första hand ska stödja sådana stater där man fördelar resurserna rättvist och på allvar satsar på demokrati och på att förbättra människors levnadsvillkor”.⁵⁷ Som exempel på svenskt biståndsarbete ger SOL ett utbildningsprojekt i Bolivia där läskunnigheten är låg, och där SIDA bygger skolor och utbildar lärare. På detta sätt bidrar SIDA ”till att ungdomar, inte minst flickor, kan studera”.⁵⁸ Punkt berättar att bistånd betyder hjälp, och när Sverige ger bistånd till fattiga länder ”är avsikten att de i framtiden ska kunna klara sig själva. ’Ge honom inte en fisk, lär honom fiska’, lyder ett kinesiskt ordspråk”.⁵⁹ Puls beskriver också hur SIDA i Etiopien finansierat och utbildat personal till en radiostation som lär jordbrukare att ”sköta djuren och bruka jorden bättre”.⁶⁰

Alla böckerna trycker på vikten av att engagera sig i samhället, eftersom en demokrati inte fungerar utan engagerade medborgare, och odemokratiska krafter kan ta över.⁶¹ Böckerna betonar också att världen är orättvis och att detta måste förändras, och ger exempel på olika frivilligorganisationer som arbetar för att förbättra villkoren i de fattiga länderna, som t ex Röda korset, Rädda barnen och Amnesty.⁶² Samtliga böckerna lämnar också visst utrymme för kritik av den rådande världsordningen, framför allt i anslutning till presentationen av olika organisationer som drabbats av mycket kritik, som t ex WTO, IMF och EU. Kritiken presenteras dock vanligen i form av ”demonstranterna menar”, ”kritikerna hävdar” eller ”Attac tycker”, varigenom man gör klart att detta inte är några oomstridda åsikter.⁶³ Vissa av böckerna försöker även på andra sätt peppa till engagemang, t ex SOL som beskriver hur ”vardagshjältar” i Umeå samlat in mat och förnödenheter till nödlidande barn i Moskva.⁶⁴

Att böckerna på detta sätt uppmanar till global solidaritet tycker jag är jättebra, men jag ser också en liten hake. Det är alltid i västvärlden som ”röster höjs” eller ”allt fler kritiserar” WTO och IMF, storföretagens agerande, EU: s jordbrukspolitik eller vad det vara månne. Man berättar alltså utförligt om t ex FN: s arbete, om

---

⁵⁵ Punkt 1 90

⁵⁶ Puls 245, 246, Punkt 3 125, SoS 4 66-68, SOL 473, 479-481

⁵⁷ SOL 479

⁵⁸ SOL 473

⁵⁹ Puls 245

⁶⁰ Puls 246

⁶¹ T ex Puls 95, 119, Punkt 3 8, SoS 3 26, Sofi 6

⁶² bl a Sofi 131, 143-147, Puls 98, SOL 481, Punkt 3 108f, SoS 34f

⁶³ T ex Puls 129, 243, 254, Sofi 131, 163, SOL 427, Punkt 3 109, SoS 4 35

⁶⁴ SOL 481

svenskt bistånd och om västerländska frivilligorganisationers arbete i de fattiga länderna, men aldrig om hur fattiga länder *själva* protesterar mot den rådande världsordningen.⁶⁵ Man önskar att lite mer plats kunde lämnats åt att visa hur dessa länder själva arbetar för global rättvisa och för att lösa de problem med fattigdom, konflikter, miljöförstöring och ohälsa som böckerna så utförligt beskriver. I stället framträder en bild av en passiv, inkompetent massa som går i sin svält och sjukdom och väntar på att ”vi” ska rädda dem.

Även sättet att skriva bidrar stundom till intrycket av att ”vi” måste ”hjälpa” ”dem”. SoS frågar sig vad ”vi [kan] göra för att bekämpa fattigdomen och förbättra livsvillkoren för dem som har de [sic] svårt?”⁶⁶ Puls bidrar med en av sina retoriska frågor: ”Ska vi engagera oss i de konflikter och krig som rasar runtom i världen? Ska vi bry oss om hur andra människor har det, hur de blir behandlade av sina politiska ledare och företagsledare?”⁶⁷ Värt att observera här är att det endast handlar om hur ”de” blir behandlade av ”sina politiska ledare och företagsledare”. Det tycks alltså handla enbart om hur vi kan rädda ”dem” från sina egna dåliga ledare, snarare än om att ”vi” och *våra* ledare kanske också har en del i hur andra människor behandlas.

Ur ett postkolonialt perspektiv skulle man hellre tala om rättvisa, om att ge tillbaka vad de fattiga har rätt till, snarare än att framställa det som att vi hjälper dom av godhet och medlidande.

4.5 ..och dom andra

I detta avsnitt ska vi undersöka allt det som ”vi” inte är, allt det som förpassas till andra grupper, länder, kulturer eller tider. I de läromedel som jag har undersökt innebär detta i första hand fattigdom. Böckernas diskussioner kring fattigdom är de avsnitt där länder utanför västvärlden lämnas överlägset störst utrymme. Andra avsnitt i böckerna som i stor utsträckning behandlar världen utanför västvärlden är de om konflikter.

4.5.1 Fattigdom

Den som är fattig har inte råd att äta sig mätt. Den som är hungrig orkar inte gå i skola eller arbeta, därför leder fattigdom till svält och svält till fattigdom i en ond cirkel. Att bryta den är en jätteuppgift. Klarar vi inte det kommer jordens fattiga att kräva sin rätt att få äta sig mätta – med våld om så behövs. [...] Fattigdom gör barn till soldater eller tvingar dem att arbeta, och driver både flickor och pojkar till prostitution. Fattigdom kan driva människor till vad som helst. Fattigdom föder hat, och

---

⁶⁵ Sofi 138-143, Puls 235-242, SOL 507-511, Punkt 3 111-115, 134-137, SoS 4 89-93

⁶⁶ SoS 4 59

⁶⁷ Puls 255

hat är orsaken till många krig. Våldet är de hungrigas och okunnigas enda utväg, de har allt att vinna och ingenting att förlora.⁶⁸

Trots att försök görs till motsatsen placeras fattigdom och konflikter effektivt utanför vår del av världen. Flera av böckerna gör försök till att differentiera genom att påpeka att det finns fattiga människor i alla delar världen, t ex även i storstäder som New York, Tokyo och London.⁶⁹ Böckerna slår dock fast att det framför allt är i utvecklingsländerna, dvs i södra och östra Asien, Afrika och delar av Mellanöstern och Latinamerika, som fattigdomen är utbredd.⁷⁰ Avsnitten om fattigdom handlar också till avgjort störst del om Afrika, följt av Asien. I somliga fall gör också försöket till differentiering bara skadan värre:

Även i USA och Canada lever miljontals fattiga människor på samhällets botten. Vissa etniska grupper, som till exempel de svarta, de spansktalande och indianerna, har stora problem med fattigdom, alkoholism, narkotikahandel, drogmissbruk och kriminalitet.⁷¹

Genom att relatera fattigdomen och andra problem till i första hand rasialiserade grupper i USA och Canada placerar Puls alltså i alla fall problemen hos ”de andra”, och inte hos oss vita. Uttrycket ”har stora problem med” bidrar dessutom till att peka ut dessa grupper som dysfunktionella.

Men åter till fattigdomen. Vad gäller fattigdomens orsaker så radar alla böckerna upp ungefär samma faktorer, men deras tyngdpunkt och preferenser ligger ganska olika. Faktorerna varierar från det individuella i form av t ex individens okunnighet och ohälsa, via nationella faktorer som t ex konflikter, resursbrist, inkompetenta, korrupta eller maktgalna ledare samt inhemska sociala klyftor, till mer faktorer i den globala strukturen, som exempelvis dåliga handelsavtal och orättvis prissättning.

Den avgjort mest individcentrerade boken är Puls. Puls tar kort upp andra orsaker till fattigdom, såsom konflikter inom landet, ”maktgalna ledare”, inhemska klyftor och skuldbördan, men det man återkommer till gång på gång är att individens kunskapsnivå och hälsotillstånd är avgörande.⁷² ”Den som har arbete kan påverka sin framtid. Han eller hon får makt att förändra sitt liv och kan lämna den absoluta fattigdomen. Men för att få ett arbete måste den enskilde ha kunskap”.⁷³ ”Den som är fattig har inte råd att äta sig mätt. Den som är hungrig orkar inte gå i skola eller arbeta, därför leder fattigdom till svält och svält till fattigdom i en ond cirkel”.⁷⁴ Att människor svälter beror dock inte enbart på att individer är för svaga och okunniga för att få ett arbete, och risken med denna typ av förklaring är att

---

⁶⁸ Puls 215

⁶⁹ SOL 464f, SoS 4 59, 62

⁷⁰ SoS 4 59, 61

⁷¹ Puls 201

⁷² Puls 216

⁷³ Puls 216

⁷⁴ Puls 215

alla fattiga pekats ut som skyldiga till sin egen fattigdom, en situation som de skulle kunna ta sig ur om de bara ansträngde sig tillräckligt.

Puls tycks även anse att fattigdomen måste bekämpas i första hand pga att vår egen säkerhet annars är hotad. Gång på gång upprepar Puls att uppmaning att vi måste bekämpa fattigdomen, eftersom vi annars kommer att drabbas av terrordåd då jordens fattiga kommer att ”kräva sin rätt att få äta sig mätta – med våld om så behövs”.⁷⁵ Vid ett tillfälle påpekar Puls visserligen att orättvisorna är omoraliska, men endast i en bisats där huvudpoängen är de är farliga för allas vår säkerhet.⁷⁶

Flera av böckerna lägger stor vikt vid att det i många fattiga länder råder stora klassklyftor, och att det ofta finns en rik överklass eller en politisk elit som förtrycker de fattiga och lever i lyx.⁷⁷ SOL skriver t ex att ”[i] några av de länder som vi kallar fattiga finns ofta en över- och medelklass som lever bättre än de flesta svenskar kan göra. [...]Personer som tillhör makteliten lyckas ofta stoppa reformer som kan gynna de fattiga men som hotar deras egna intressen. Storgodsägare hindrar t.ex. jordreformer som skulle kunna ge mark till fattiga lantarbetare. Det är kanske så att kamp mot den extrema fattigdomen även innebär kamp mot den extrema rikedom”.⁷⁸

4.5.2 Sjukdomar

Sjukdom, ohälsa och låg medellivslängd är ytterligare ett område som förknippas med framför allt Afrika. Man berättar att många människor i tredje världen dör i enkla sjukdomar pga t ex undernäring och bristande sjukvård, samtidigt som många drabbas av allvarliga sjukdomar såsom tbc och malaria.⁷⁹ Stor vikt läggs vid att bristande funktioner för t ex sophämtning och avlopp, trångboddhet och smutsigt vatten spelar stor roll för spridningen av olika sjukdomar.⁸⁰

Den sjukdom som av naturliga skäl får överlägset mest utrymme är dock aids. Enligt Puls beror den snabba spridningen av aids i Afrika delvis på bristande kunskaper om hygien. ”Men det är inte hela förklaringen. När det gäller aids i till exempel Afrika, beror spridningen också på att människor där är vana att ha många tillfälliga sexuella förbindelser. Det är inte lätt att plötsligt förändra människors sätt att leva och tänka, att förmå dem att hålla sig till en partner eller att skydda sig med kondom”.⁸¹ Att på detta sätt så grovt generalisera kring en hel kontinents sexualvanor och utmåla varenda människa i Afrika som sexuellt oansvarig är inget mindre än kränkande, och det är svårt att inte dra paralleller till äldre rasistiska diskurser där svarta människor framställts som översexuella och okontrollerade (t ex Hall 1997, Pettman 1996). Att vi ska ”förändra människors

---

⁷⁵ Puls 215, 227, 247, 255

⁷⁶ Puls 227

⁷⁷ t ex Puls 201, 204, SOL 468, 477, Punkt 3 128

⁷⁸ SOL 478

⁷⁹ T ex Sos 4 69, 70

⁸⁰ SoS 4 69, 73

⁸¹ Puls 223

sätt att leva” och ”förmå dem att hålla sig till en partner” ljuder också av västvärldens upplysning av den mörka kontinenten.

Även de andra böckerna beskriver hur smittan kan spridas så fort i t ex Afrika och Asien pga dålig sexualupplysning, skam, fördomar och regeringars handlingsförlamning.⁸² SoS berättar dock även att man i Uganda, Zambia och Thailand har lyckats stoppa spridningen med hjälp av kraftfulla insatser, och att man i Brasilien kan erbjuda gratis aidsmedicin till följd av att man börjat tillverka piratkopior av bromsmediciner.⁸³

4.5.3 Fundamentalism

Framför allt Puls uppvisar en underlig syn på religion. Man beskriver vid ett flertal tillfällen muslimska fundamentalistiska grupper och terrororganisationer som renlärliga eller rättrogna.⁸⁴ Detta ger naturligtvis intryck av att den muslimska läran i sig är våldsamt och extrem, och att alla de muslimer som inte är våldsamma eller fundamentalistiska inte är rättrogna.

Exempelvis berättar Puls att ”i Nordafrika kämpar många av arabländernas regeringar mot rättrogna, fundamentalistiska, islamister, som följer Koranen till punkt och pricka. Detta gäller framför allt i Algeriet där islamisterna när som helst kan slå till mot oskyldiga människor och skära halsen av dem. De vill skrämja regeringen och folket och tvinga till sig makten i landet, på ungefär samma sätt som talibanerna gjorde i Afghanistan. Sedan 1992 har cirka 100 000 algerier mördats av islamister”.⁸⁵ Denna mycket dramatiska återgivning tycks ämnat att sätta skräck i läsaren, och beskriver här återigen blodtörstiga fundamentalister som människor som ”följer Koranen till punkt och pricka”.

4.6 Våra invandrare

Det är dock inte bara i relation till andra delar av världen som den svenska identiteten konstrueras. Det finns också ”andra” inom Sverige. I första hand gäller denna gruppen invandrare, som böckerna lämnar stort utrymme åt att diskutera, men det gäller också t ex samer och ”människor med avvikande sexualitet”.⁸⁶

---

⁸² T ex SOL 520, SoS 4 69

⁸³ SoS 4 69, SoS 4 17

⁸⁴ Puls 200, 203, 204

⁸⁵ Puls 200

⁸⁶ Punkt 2 19

Invandrare konstrueras som ”andra” genom att man i praktiken klumpar ihop alla typer av människor med utländsk anknytning till en enda homogen grupp, vilken sedan relateras till en rad problem och negativa beteenden. Ofta försöker böckerna kvalificera sina uttalanden genom brasklappar som ”många invandrare”, ”en del” eller ”ett fåtal” invandrare, men sedan behandlas invandrare ändå som en homogen grupp. När böckerna på detta sätt säger en sak men gör en annan, blir det slutliga budskapet ändå att invandrare som grupp kopplas till dessa negativa beteenden, medan böckerna håller ryggen fri.

I böckerna förekommer invandrare som grupp uteslutande i diskussioner kring olika problem. De negativa beteenden som invandrare kopplas till är arbetslöshet och bidragsberoende, bidragsfusk och kriminalitet, dåliga skolresultat och språkkunskaper samt kvinnoförtryck och hedersvåld. Jag kommer nu att börja med att diskutera böckernas definitioner och diskussioner kring rasism och främlingsfientlighet, för att sedan i mera detalj undersöka de olika problemområdena.

4.6.1 Rasism och främlingsfientlighet

Alla böckerna tar naturligtvis avstånd från rasism. Därmed inte sagt att de behandlar frågan på ett tillfredsställande sätt. Flera av dem bidrar snarare till att skapa nya fördomar och släta över rasism och främlingsfientlighet i vårt samhälle. Detta sker delvis genom att flera av böckerna väljer en mycket snäv definition av rasism, vilket innebär att alla de rasistiska beteenden som inte är de allra mest extrema bortförklaras och slätas över som t ex ”främlingsrädsla”.

SOL betecknar rasism som föreställningen att ”människor av olika folkslag, ras och religion har olika värde. Rasister tycker att de själva tillhör en ras med högre värde”. SOL skriver också att rasister ”menar att det ger dem rätt att förtrycka andra, ja även fångsla och utrota andra människor, som exempelvis nazisterna gjorde i Tyskland under andra världskriget”.⁸⁷ Punkt skriver att rasist ”är den som anser att en ras är överlägsen andra raser”, och tar som exempel Nazityskland. Punkt skriver också att endast ett fåtal svenskar är rasister, och att många av dessa kallar sig nynazister.⁸⁸ Puls diskuterar inte rasism i sig, men de enda gångerna rasism nämns är det i samband med Nazityskland eller nynazistiska grupper.⁸⁹ Sofi tar inte upp rasism överhuvudtaget.

De tre böckerna som utförligare diskuterar rasism är också noga med att betona skillnaden mellan rasism och främlingsfientlighet, främlingsrädsla och fördomar.⁹⁰ SOL betonar att det inte är samma sak att vara rasist och att vara tveksam till invandring, och inte heller att ”bli upprörd över att människor missbrukar bidrag [sic!]”.⁹¹ Att på detta sätt förknippa rasism endast med dess allra mest extrema varianter som nynazism och förintelsen, samt med rasbiologiska föreställningar,

---

⁸⁷ Sol 366, 434, 522

⁸⁸ Punkt 2 18

⁸⁹ Puls 85, 95, 119

⁹⁰ Punkt 2 18, SoS 4 54, SOL 434

⁹¹ SOL 434

bidrar till att skyla över och förminska mindre extrem och mer vardaglig rasism som kan få nog så allvarliga konsekvenser. Många forskare betecknar idag rasism inte endast som rasbiologiska föreställningar, utan anser att den biologiska rasismen idag har ersatts av en ”kulturrasism” eller ”ny rasism”, som grundar sig i föreställda skillnader i kultur eller etnicitet snarare än biologi, men som fungerar enligt samma mekanismer (Teshahuney 2001: 18). Böckerna bidrar också till att ursäkta människors rasism som enbart en rädsla för att ”det ska komma för många invandrare” eller ”tveksamhet till invandring”, och ignorerar helt maktaspekten av rasism.⁹² Ingen av dem diskuterar alls det faktum att någon faktiskt kan tjäna på rasism, att det handlar om att vissa grupper inte vill släppa ifrån sig makt och privilegier, och faktiskt tjänar på att andra grupper hålls nere i samhället och konstrueras som andra klassens medborgare. Rasism beskrivs i stället som utövad enbart av ett fåtal förvirrade medborgare, medan några andra hyser en naturlig rädsla eller tveksamhet inför det okända.

Det är bara SoS som diskuterar att rasism kan ta sig andra uttryck än nazism eller nynazism. SoS inleder visserligen med att definiera rasism som ”den felaktiga föreställningen att vissa människoraser är överlägsna andra.”, vilket är en olycklig formulering eftersom den ger sken av att SoS ansluter sig till den idag mycket ifrågasatta uppfattningen att det överhuvudtaget existerar olika människoraser.⁹³ I övrigt för SoS dock en mycket bra diskussion, där man visar att rasism kan ta sig många olika former och handla om ”allt från direkt förföljelse till allmänna fördomar mellan människor”.⁹⁴ Rasism kan t ex handla om diskriminering av människor med utländsk bakgrund, med resultatet att vissa grupper i samhället har svårare att få arbete och bor i nedslitna bostadsområden, och kan också ”sitta i människors huvuden som nedsättande tankar och fördomar om folk med annan bakgrund”.⁹⁵ Som exempel i den andra extremen ger man inte enbart Förintelsen i Nazityskland, utan även dödandet av ursprungsbefolkningar under koloniseringen av Nord- och Sydamerika på 1500-talet.⁹⁶ Detta är i sig ett lyft eftersom det enda exemplet annars tycks vara just Förintelsen. Förintelsen är naturligtvis absolut nödvändig att diskutera i dessa böcker, men att begränsa rasism och folkmord till denna som en isolerad händelse är att skyla över alla de andra brott som begåtts runt om i världen av européer. Möjligen är en del av tjuvningen med Förintelsen att den, trots att den inträffade i Europa, kan sägas utfördes av någon annan (”tyskarna” alternativt ”Hitler”), varför ”vi” går fria från ansvar. Ur en postkolonialistisk synvinkel torde det vara lika relevant att diskutera även andra folkmord utförda av européer, samt att diskutera relationen till allmänna europeiska idéströmningar och hur dessa eventuellt lever kvar än idag.

SOL trycker på att det är nödvändigt att arbeta mot både rasism, främlingsfientlighet och omvänd rasism, där omvänd rasism kan innebära att invandrare kastar glåpor efter svenskar eller hotar och trakasserar dem. ”Rasism och om-

---

⁹² Punkt 2 18, SOL 434, 437

⁹³ SoS 4 54

⁹⁴ SoS 4 56

⁹⁵ SoS 4 55

⁹⁶ SoS 4 54

vänd rasism göder varandra. Ju mer det finns av det ena, desto mer kommer det att finnas av det andra”. Man går vidare med ett utförligt exempel om hur invandrar-gäng rånar svenska ungdomar, och påpekar att sådana rån bara ökar fördomarna mot invandrare.⁹⁷ Att på detta sätt anklaga offret för att genom sitt beteende orsaka rasism, att så att säga skylla på offret, är en vanlig manöver i rasistiska diskurser (Bredström 2003: 192). Punkt skriver vidare att ”[a]lla ska behandlas lika. De som uppträder annorlunda eller ser annorlunda ut ska behandlas med samma respekt och tolerans som alla andra”.⁹⁸ Användandet av ordet annorlunda förutsätter en norm och en normalitet, och vem är det som avgör vad denna är? På samma sätt använder man ordet tolerans, som ju förutsätter att det finns något att tolerera, dvs något som inte är riktigt bra men som vi i vår generositet ändå accepterar.

4.6.2 Invandrarproblem

I alla läroböckerna förekommer invandrare nästan uteslutande i samband med olika typer av samhällsproblem. Det kan gälla rasism, bidragsberoende, arbetslöshet, kriminalitet, gängbeteende eller hedersvåld, men den gemensamma nämnaren är att invandrare *alltid* konstrueras som ett problem.

SOL skriver exempelvis att i Sverige ”är arbetslösheten långt högre i storstädernas invandrantäta förorter än i de flesta andra delar av samhället. Att vara arbetslös kan skapa en känsla av utanförskap och maktlöshet, att man inte duger. Den som är arbetslös länge kan bli passiv och orkar varken söka jobb eller sköta ett. I områden med stor arbetslöshet kan det uppstå en bidragskultur där det kan kännas rätt att leva på bidrag och den som arbetar och sliter för pengarna ses som underlig”.⁹⁹

I sin försäkran att det inte är att vara rasist att bli upprörd över att människor missbrukar bidrag, eller att vara tveksam till invandring, legitimerar SOL den ständiga kopplingen mellan bidragsfusk och invandrare.¹⁰⁰ Jag frågar mig varför SOL och flera av de andra böckerna är så måna om att visa förståelse för och släta över rasistiska tendenser.

I en diskussion kring flyktingar och invandring påpekar SOL två gånger i samma stycke att de flesta invandrare inte är flyktingar. SOL slår också upp stort att det finns exempel på människor som försöker utnyttja eller kringgå systemet för att få stanna i Sverige, t ex genom att anpassa sina berättelser eller ljuga om sin identitet. Åtta av tio flyktingar kastar enligt SOL sina identitetshandlingar innan de kommer till Sverige för att ha större chans att få stanna.¹⁰¹ Här väcks frågan varför SOL låter detta ta så stor plats. Skulle man i text om t ex socialförsäkringar ägna två hela stycken åt att berätta hur många som fuskar? Här ser vi ytterligare

---

⁹⁷ SOL 434, även 364

⁹⁸ Punkt 4 6

⁹⁹ SOL 432

¹⁰⁰ SOL 434

¹⁰¹ SOL 430

en vanlig manöver i en rasistisk diskurs, nämligen den att i överdrivet hög grad sammankoppla invandrare och flyktingar med fusk och utnyttjande av välfärds-systemen.

SOL hänvisar vidare till en undersökning gjord i USA som visar att det tar fem generationer innan det etniska arvet är utplånat, dvs innan en invandrare i t ex USA känner sig ”amerikansk”. SOL berättar också att en invandrare från Norge och en invandrare från Somalia har olika förutsättningar att klara sig i det svenska samhället, men diskuterar inte varför det är så, varför intrycket kan bli att människor från Somalia har sämre förutsättningar rent allmänt.¹⁰²

Punkt diskuterar främst invandringsfrågor inom ramen för olika teman, t ex i ett avsnitt om idrotten som verktyg för integration och ett avsnitt om vikten av och rätten till ett fungerande språk. Punkt menar att idrotten är bra på att integrera invandrare i samhället eftersom ”en fotboll är likadan överallt i världen och längdhoppsgropen ser likadan ut i Iran som i Sverige”. När invandrarungdomar börjar göra sig bemärkta i sport-Sverige stärks invandrargruppernas självförtroende vilket underlättar integration. Det är dock annorlunda för en del invandrarflickor. ”Kanske kommer de från samhällen som ställer andra krav på flickor, och att syssla med idrott ingår inte i de kraven”.¹⁰³ Punkt har som exempel ett reportage från Rosengård i Malmö, där man satsat just på idrotten som integrationsverktyg. Genom idrotten ska ungdomarna ”aktiveras och hållas borta från sysslolöshet och kriminalitet”.¹⁰⁴ Avsnittet innehåller också bilder på fotbollsspelarna Yksel Osmanovski och Zlatan Ibrahimovic.

Det är bra att ”invandrare” för en gångs skull förekommer i ett något så när positivt sammanhang, men det är naturligtvis sorgligt att detta enda område är idrott. Detta gör ingenting för att motarbeta den omkringliggande bilden av invandrare som gänghuliganer med dåliga skolresultat och dålig svenska. Dessutom utgår man även i detta avsnitt ifrån att invandrarungdomar måste hållas borta från sysslolöshet och kriminalitet, varför invandrare återigen sammankopplas med dessa problem.

Även Punkt påpekar att invandringen till Sverige inte är problemfri. ”Den leder ibland till att människorna som kommer hit blir isolerade, inte får jobb och dessutom blir utsatta för misstänksamhet från dem som redan bor här”.¹⁰⁵

4.6.3 Familj och tradition

[D]et finns gränser för tolerans.

- Så fort en invandrare satt foten på svensk mark ska de följa svensk lag. Ingen får ge barn, systrar eller döttrar örfilar, säger de.

Vem ska barnet lära av om barnet ser att pappan fortsätter kontrollera sin fru och sina döttrar?

---

¹⁰² SOL 431

¹⁰³ Punkt 1 134

¹⁰⁴ Punkt 1 146f

¹⁰⁵ Punkt 2 15, även 3 44

- De ska vara medvetna om att det är fel enligt svensk lag, säger Nadia.¹⁰⁶

I böckerna beskrivs ”invandrarnas” eller ”andra kulturers” förmodade starka släktband och betoning av familjen som en motsättning till det mer individualistiska svenska samhället.¹⁰⁷ Detta kan å ena sidan ses som positivt, som en slags gemenskap, sammanhållning och solidaritet som gått förlorad i Sverige, vilket en ganska rolig formulering i Puls kan illustrera. Puls konstaterar att man i många svenska hem sällan tar sig tid att laga mat, ta fram en fin duk och duka till fest, och frågar sig: ”Är det bara i familjer med annan kultur som man tycker att den gemensamma måltiden är viktig?”.¹⁰⁸ Annan kultur än vad? Och tycker man i all ”annan kultur” att måltiden är viktig?

Oftare förknippas dock ”invandrarfamiljen” med slutenhet, kvinnoförtryck, manligt våld och traditionalism.¹⁰⁹ Puls skriver att i många andra länder har kvinnor och män kvar ”gamla, traditionella roller”, och att familj och släkt där är grundläggande för sammanhållning och ekonomisk trygghet, på samma sätt som det var i Sverige förr.¹¹⁰ Enligt Puls blir det då problem när invandrare kommer till Sverige, eftersom det svenska samhället ”lägger sig i” familjelivet på flera områden, t ex i form av lagar skyddar kvinnor och barn mot misshandel. ”Men detta gillas inte av en del invandrare som anser att mannen har rätt att själv bestämma i familjen. I den rätten ingår också rätten att bestraffa”, skriver Puls, och frågar retoriskt: ”Hur blir det i framtiden? Ska svensk lag ändras eller ska invandrare anpassa sig till svensk lag?”.¹¹¹ Samma resonemang för SOL, som berättar att ”i många länder” är släkten oerhört viktig, t ex kan den som leder ett företag anställa sina släktingar. De som utmanar släktens auktoritet och makt kan råka illa ut, som exempelvis flickor som försöker leva som sina svenska kamrater. ”Där råder inget av den jämlikhet mellan man och kvinna som det svenska samhället kämpar för. En flickas heder är hela släktens angelägenhet”.¹¹² SOL säger vidare att invandrare naturligtvis har rätt till sitt eget språk och sin egen kultur. ”Men det måste ske inom ramen för de svenska lagarna. Man kan exempelvis inte hävda att man har rätt att slå sina barn i Sverige eftersom det är tillåtet i hemlandet.”¹¹³

4.6.4 ”Kvinnan” som slagfält

I många invandrargrupper är fadern familjens överhuvud. Söner anses ”mer värda” än modern och döttrarna. Pojkar tillåts ha sex före äktenskapet. Det får däremot inte

---

¹⁰⁶ SOL 366

¹⁰⁷ T ex Puls 59, 65, SOL 432

¹⁰⁸ Puls 65

¹⁰⁹ t ex Puls 59, 65, 262, SOL 366, 432, Punkt 1 134

¹¹⁰ Puls 59, 65

¹¹¹ Puls 65

¹¹² SOL 432

¹¹³ SOL 432

flickor, då skadas familjens heder. En invandrar flicka kan stötas ut ur familjegemenskapen om hon har svenska kompisar eller förälskar sig i en svensk kille.¹¹⁴

[D]en unga kvinnan hade dömts till döden av sin egen far och sina bröder. De nekade henne den frihet som är en självklarhet i vårt samhälle [...] Hennes far ogillade att hon hade en svensk pojkvän, och han gillade inte att hon studerade vidare, att hon blev en svensk, fri och självständig kvinna. Hon dog när hon besökte sin syster, skjuten i huvudet av sin egen far.¹¹⁵

Problematiken med flickor som förtrycks eller utsätts för hedersvåld i ”många invandrargrupper” eller i ”vissa kulturer” återkommer på flera ställen i framför allt Puls och SOL, men också i Punkt.¹¹⁶ Detta sätts i motsättning till det svenska samhället där kvinnor är fria och jämställda, och de flesta tycker att ”[p]ojkar ska hjälpa till med att passa småsyskon, städa, diska, handla och tvätta lika väl som flickor. Flickor har samma rätt som pojkar att gå ut ensamma eller tillsammans med kompisar på restaurang, café och disco, spela fotboll och vara rockmusiker”.¹¹⁷

Detta sätt att göra kön och sexualitet till medel för att markera kulturella eller etniska gränser är en aspekt av rasism och gruppbildning som teoretiserats allt mer på senare år. Enligt Paul Gilroy definieras etniska och rasmässiga grupper ofta med hjälp av idéer om sexualitet och specifika relationsmönster mellan män och kvinnor, vilka framställs som uttryck för essentiella skillnader (Gilroy 1993: 197, i Bredström 2003: 196). I skapandet av ”vi” och ”dom” blir framför allt kvinnor och kvinnors kroppar slagträn, där ”vi” till stor del definieras genom hur ”vi” behandlar ”våra kvinnor”, och stor ideologisk vikt läggs vid kvinnors utseende och sexuella beteende ((Pettman 1996: 59). Detta syns t ex i debatten i Sverige kring den muslimska slöjan, där man från svensk sida konstruerar invandrare och muslimer genom dess begränsning av kvinnors rörelsefrihet och klädedräkt, medan man från muslimsk sida konstruerar sin egen grupp genom att markera avstånd från västvärldens objektifiering, sexualisering och exploatering av kvinnokroppen. Ur denna synvinkel kan också svenska mäns upprördhet över muslimskt kvinnoförtryck, samtidigt som man förnekar alla typer av strukturellt kvinnoförtryck inom Sverige, ses som ett försök att befästa maktpositioner, och som en reaktion på en utmaning från muslimska män om kontrollen över kvinnors kroppar och det offentliga rummet (jfr Pettman 1996: 76f).

Anna Bredström har visat att oron över invandrar flickors välfärd till viss del handlar om en slags kulturell rasism. Kvinnoförtrycket anses bottna i en viss kultur, oftast en muslimsk kultur eller en mer allmän ”medelhavs-” eller ”mellanösternkultur”, och invandrare anses bära på ett kulturellt arv eller bagage som förblir oförändrat vid mötet med Sverige, och som de inte kan slippa undan (Bredström 2003: 187). Sverige och svenskhet konstrueras då som synonymt med jämställdhet, medan invandrare okritiskt konstrueras som en homogen grupp där alla är bärare av traditionstyngda patriarkala beteenden (Bredström 2003: 182).

---

¹¹⁴ Puls 59

¹¹⁵ Puls 262

¹¹⁶ SOL 366, 372, 432, 437, Puls 62, Punkt 1 134

¹¹⁷ SOL 372

Men denna konstruktion vilar på en föreställning om kultur som statisk och essentiell, och fyller samma funktioner av determinism som den biologiska rasismen. I båda fallen handlar det om processer som genom kulturella kodsystém inkluderar eller exkluderar människor från "föreställda gemenskaper" (Bredström 2003: 189).

4.7 Andra andra

Andra "andra" inom västvärlden är t ex samer och andra urbefolkningar, handikappade och alla som inte är heterosexuella.

Samer, indianer, inuiter (eskimåer) och aboriginer [...] har levt med sina traditioner, sin religion och sina vanor i samma område i många generationer. Men successivt har de trängts undan av den nuvarande majoritetsbefolkningen och det moderna samhället. Många kan inte längre försörja sig på sina traditionella yrken som jakt och fiske, och i den del grupper har alkohol- och drogmissbruket ökat oroväckande.¹¹⁸

Samerna har sedan urminnes tider levt utan landgränser. Genom historien har staten tvingat dem att bli svenskar. Visst accepterar de det moderna samhället, framför allt det som förenklar tillvaron, men vi måste respektera deras rätt till en egen kultur.¹¹⁹

Här markerar Puls samers och andra urbefolkningar relation till tradition, historia och "urminnes" tider, vilket ställs i kontrast till "det moderna samhället" som de nätt och jämnt accepterar. Även här markeras också avstånd med hjälp av pronomenet *de* och *deras* rätt, vilken *vi* måste respektera. En mindre stereotypiserande bild av samerna finns i SOL, men även här fokuserar man på symboler och exotiska företeelser som nationalsång, flagga, nationaldag, den samiska religionen med andar och trolltrumman och samiska dräkter. Även här beskriver man också samerna med hjälp av pronomina *de* och *deras* land, *deras* religion osv.¹²⁰

Om handikappade skriver Puls bl a: "Målet är att de ska övervinna sina handikapp. De har rätt till ett normalt liv med utbildning, arbete, familj och en rik fritid".¹²¹ Genom att använda pronomenet *de* markeras avstånd, att det inte är jag eller vi eller du som är handikappad, utan några andra. Samma tydliga konstruktion av norm och avvikelse gör Punkt i en diskussion kring sexualitet. Heterosexualitet fastställs här som normen, och alla utom heterosexuella som avvikande som ska "tolereras". Det börjar redan i rubriken, som satts till "Sexuellt avvikande" helt enkelt. Man berättar vidare att tidigare hotade lagstiftningen "de homosexuella och andra avvikande sexuella [sic!]", men att det nu har gjorts lagändringar,

---

¹¹⁸ Puls 206, även 151

¹¹⁹ Puls 207

¹²⁰ SOL 126

¹²¹ Puls 71

till stöd för vilka ”de homosexuella” har haft bl a ”en egen myndighet, HomO”.¹²² Punkt skriver också att ”[v]åldet mot sexuella [sic!] har ökat markant i Sverige under senare år. Det förvånar många eftersom toleransen mot den här gruppen har ökat bland svenskarna”.¹²³

Varje gång någon bara gör sig rolig över ”rumpnissar” eller ”flator” så bidrar vi till den diskriminering som förekommer. Samma sak gäller när vi använder skällsord som ”bögdjävlar” eller ”djävla lesbianer”. De som använder sådana uttryck visar tydligt att de tycker att homosexuella är avvikande människor som man kan skämta om.¹²⁴

I likhet med i så många andra av läromedlens diskussioner kring diskriminering och fördomar så utgår Punkt från normgruppen – det är hela tiden frågan om vad *vi* kan göra för att inte *de* ska trakasseras, vare sig det är de homosexuella, invandrarna eller samerna. Varför inte någon gång använda sig av ”de av oss som är”, ”vi som är” eller ”du som är”? Även om författarna själva inte har någon som helst erfarenhet av att inte tillhöra normen, så måste de inse att majoriteten av de som läser böckerna faktiskt har det. Många av de som läser är faktiskt just invandrare, flator, handikappade eller samer, och för dem är inte de här grupperna ”dom” utan ”vi”. Alla är inte vita, svenska, medelklass, heterosexuella, kristna män, och även andra perspektiv måste släppas fram!

---

¹²² Punkt 2 21

¹²³ Punkt 2 19

¹²⁴ Punkt 2 21

5 Slutdiskussion

Min analys visar att en kolonial diskurs är tydligt närvarande i läroböckerna. Detta visar sig för det första i själva struktureringen av texterna, där man hela tiden konstruerar extremer av olika fenomen, vilka sedan kontrasteras mot varandra och bildar dikotomier.

För det andra genomsyras texterna av idéer om utveckling, framsteg och framåtskridande, vilket ju kan ses som ett grundläggande inslag i en kolonial diskurs. Detta kan gälla såväl social, teknisk, ekonomisk och kulturell utveckling som en slags allmänmänsklig utveckling.

Den koloniala diskursen visar sig också i att Sverige, svenskarna och västvärlden som helhet sammankopplas med positiva värden som demokrati, frihet, utbildning och jämställdhet. Som kontrast förknippas våra ”andra” ute i världen med t ex diktatur, underutveckling, fattigdom, tradition och okunnighet, och våra ”andra” inom Sverige kopplas samman med tradition, kvinnoförtryck, våld och kriminalitet. Det är slående hur väl dessa värden sammanfaller med en uppdelning mellan det civiliserade och det ociviliserade, mellan en utvecklad och outvecklad kultur. Demokrati, frihet, jämställdhet, modernitet och teknik betecknar då ett civiliserat och utvecklat samhälle, medan diktatur, underutveckling, fattigdom, våld, tradition och kvinnoförtryck förknippas med en låg utvecklingsgrad och eller rentav barbari. En logisk slutsats av detta blir också att ”vi” måste bidra till att civilisera eller utveckla ”dem”, genom t ex utbildning och tekniköverföring till tredje världen, eller genom att skola in våra invandrare i jämställdhet och det svenska demokratiska tänkandet.

Dessa diskursiva strukturer kan få mycket allvarliga konsekvenser. I vissa delar fungerar texterna som mycket kraftfulla verktyg i konstruktionen av ”dem” som annorlunda, odugliga eller farliga. Framställningen av alla invandrare som problem, som arbetslösa, bidragsfuskare, bakåtsträvare och bärare av patriarkala strukturer (till skillnad från svenska män) bidrar enbart till motsättningar och kan inte leda till annat än allvarliga problem i framtiden.

Framställningen av ”de andra” ute i världen skiljer sig något från den av invandrare. Här handlar det inte alls på samma sätt om att demonisera eller svartmåla, utan snarare om att blåsa upp den egna självbilden genom att kontrastera vår lycka och rikedom mot de andras olycka. Ändå är denna konstruktion lika allvarlig eftersom den naturaliserar de extrema skillnader i levnadsstandard som den beskriver. Jag skulle önska att läroböckerna i stället för att hela tiden betona skillnader, jämföra och klassificera kunde hjälpa till med att skapa gemenskap och samsyn, genom att fokusera på det vi alla har gemensamt och genom att skapa möjligheter till identifikation.

Referenser

- Bredström, Anna, 2003. "Maskulinitet och kamp om nationella arenor – reflektioner kring bilden av 'invandrarkillar' i svensk media", s. 182-206 i de los Reyes, Molina & Mulinari. *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Brömssen, Kerstin von, 2003. *Tolkningar, förhandlingar och tystnader. Elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet*. Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet.
- Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn (red.), 2002. *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Foucault, Michel, 1972 [1969]. *Vetandets arkeologi*. Staffanstorp: Bo Cavefors förlag.
- Foucault, Michel, 1970 [1966]. *The order of things: an archeology of the human sciences*. London: Tavistock.
- Gilroy, Paul, 1993. *Small acts: thoughts on the politics of black cultures*. London: Serpent's Tail.
- Hall, Stuart (red.), 1997. *Representation. Cultural representations and signifying practices*. London: Sage Publications.
- JanMohamed, Abdul, 1985. "The economy of Manichean allegory: The function of racial difference in colonialist literature", s 59-87 i *Critical Inquiry*, 12.
- Landström, Catharina (red.), 2001. *Postkoloniala texter*. Stockholm: Federativs.
- Lindblom, Eva & Persson, Thomas, 2004. *Lärobok i dåtid och nutid*. Examensarbete vid lärarutbildningen, Högskolan i Kristianstad.
- Långström, Sture, 1997. *Författarröst och lärobokstradition: en historiedidaktisk studie*. Umeå: Institutionen för svenska och samhällsvetenskapliga ämnen, Umeå universitet.
- Moore-Gilbert, Stanton & Maley (red.), 1997. *Postcolonial criticism*. Harlow: Longman.
- Mudimbe, Valentin, 1988. *The invention of Africa – Gnosis, philosophy, and the order of knowledge*. Bloomington: Indiana University Press.
- Olsson, Lena, 1986. *Kulturkunskap i förändring. Kultursynen i svenska geografiläroböcker 1870-1985*. Malmö: Liber.
- Palmberg, Mai, 1987. *Afrika i skolböckerna. Gamla fördomar och nya*. Stockholm: Framtid för Afrika/SIDA.
- Palmberg, Mai, 2000. *Afrikabild för partnerskap? Afrika i de svenska skolböckerna*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Pettman, Jan Jindy, 1996. *Worlding women. A feminist international politics*. London: Routledge.

- Riggins, Stephen H. (red.), 1997. *The language and politics of exclusion. Others in discourse*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Said, Edward W., 2004 [1978]. *Orientalism*. Stockholm: Ordfront.
- Selander, Staffan mfl, 1990. *Rasism och främlingsfientlighet i svenska läroböcker?* Härnösand: Institutet för pedagogisk textforskning.
- Skolverket, 1998. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94)*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket, 2000. *Grundskolans kursplaner och betygskriterier*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverkets hemsida: <http://www.skolverket.se/sb/d/663>, 2005-05-21.
- Tesfahuney, Mekonnen, 2001. "Monokulturell utbildning", s. 11-31 i *Utbildning i det mångkulturella samhället*, volym 1. Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Young, Robert J. C., 2001. *Postcolonialism. An historical introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Young, Robert J C, 2003. *Postcolonialism. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Undersökta böcker:

- Puls: Körner, Göran, Lagheim, Lars & Lagheim, Anna, 2002. *PULS Samhällskunskap för grundskolans senare del*. Stockholm: Natur och kultur.
- Punkt 1: Andersson, Göran, 2002. *Punkt SO Samhällskunskap*, del 1. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Punkt 2: Andersson, Göran, 2003. *Punkt SO Samhällskunskap*, del 2. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Punkt 3: Andersson, Göran, 2004. *Punkt SO Samhällskunskap*, del 3. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Sofi: Folkebrant, Urban & Olson, Björn, 2003. *Sofi Samhälle*. Solna: Ekelunds förlag.
- SOL: Wergel, Karin, Hildingson, Kaj & Hildingson, Lars, 2001. *SOL 3000, Samhälle idag 7-9, elevbok*. Stockholm: Natur och kultur.
- SoS 3: Andersson, Ulla, Ericson, Per & Hedengren, Uriel, 2003. *SoS Samhälle*. Del 3 av fyra. Stockholm: Liber.
- SoS 4: Andersson, Ulla, Ericson, Per & Hedengren, Uriel, 2003. *SoS Samhälle*. Del 4 av fyra. Stockholm: Liber.